

UNIVERZITET U NIŠU I GRAD NIŠ SEDAMDESETIH GODINA DVADESETOG VEKA – ZLATNO DOBA ZAJEDNIČKOG RAZVOJA

Pola veka postojanja Univerziteta kao institucije jeste dosta dug period. Osnovne koordinate razvoja Univerziteta definisane su u prvih nekoliko godina njegovog postojanja. Značaj tog perioda je utoliko veći što u njemu, po prirodi stvari, dolazi do brojnih problema i iskušenja koja oblikuju fizionomiju i strukturu Univerziteta koja zatim, dugoročno opstaje kao njegovo obeležje. U proteklih pedeset godina bilo je perioda kada se Univerzitet u Nišu razvijao i širio koristeći sve prednosti razvoja društva, ali i perioda kada je trpeo sve negativne posledice političkih i društvenih turbulencija, naročito onih sa početka '90-tih godina. Tranzicija u koju je Srbija ušla početkom ovog veka nije ostavila po strani naučne institucije. Razvoj Niškog (i svih ostalih naših) univerziteta je u prethodnih petnaest godina determinisan ekonomskom, društvenom, obrazovnom i kulturnom tranzicijom i pod njihovim uticajem pretrpeo je velike promene. Poznato i više puta analizirano sistemsko uništavanje niške privrede u procesu tranzicije, pad životnog standarda stanovništva i porast siromaštva u Nišu, uticali su i na sam Univerzitet. Znatno oslabljene veze Niškog univerziteta i lokalne privrede značile su daleko manje mogućnosti za povezivanje teorije i prakse nego što je to u ranijem periodu bio slučaj. U poslednjih petnaest godina, Univerzitet je i sam prošao kroz burnu tranziciju prilagođavajući se različitim sistemima i zahtevima novih zapadnoevropskih obrazovnih politika. Međutim, prvih petnaest godina su neka sasvim druga priča, zlatno doba konstruktivnog delovanja i u nauci i u privredi, doba kada je Univerzitet u Nišu bio u službi privrednog razvoja grada, a privreda je, u skladu sa potrebama koje su se javljale i menjale u njenom tadašnjem razvoju, definisala smernice razvoja obrazovanja mladih kadrova. Kao devetnaestogodišnjak koji je došao na studije u Niš, a zatim tu i ostao da živi i gradi karijeru profesora, najpre Ekonomskog, a zatim Pravnog fakulteta i kao učesnik i svedok svih promena kroz koje je prošao Niški univerzitet, od osnivanja do danas, smatram da su sedamdesete godine bile zlatno doba razvoja i grada i Univerziteta.

Sa istekom 60-ih godina završava se prva faza u razvoju Univerziteta u Nišu – prvih pet godina njegovog postojanja i rada kao institucije visokog školstva i deset godina postojanja fakulteta. Prethodnih pet godina, od 1960. do 1965. godine, novoosnovani fakulteti u Nišu bili su u sastavu Univerziteta u Beogradu. Tokom 60-ih godina niški fakulteti i Univerzitet, stasali su u respektabilne institucije i opravdali svoje osnivanje na području jugoistočne Srbije. Početne slabosti i probleme ove institucije su rešavale u hodu uz nesebičnu pomoć Univerziteta u Beogradu, privrednih preduzeća, državnih institucija i političkih organizacija. Najveći problemi ispoljili

su se u obezbeđivanju kompetentnih kadrova, kreiranju nastavnih planova i programa i pripreme za otvaranje poslediplomskih studija. Kadrovi su uglavnom regrutovani iz privrednih preduzeća, srednjih i viših škola i javnih institucija. Svoje magistarske studije i doktorate oni su prethodno završavali na odgovarajućim fakultetima u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, odnosno na njihovim, u to vreme već afirmisanim Univerzitetima. Šezdesetih godina u Niš dolazi jedan broj doktora nauka i istraživača iz naučnih instituta i nekih državnih institucija, koji nisu mogli, iz raznih razloga, da sebi obezbede mesto na Beogradskom univerzitetu. Oni će dati značajan doprinos utemeljenju nastave i naučnoistraživačkog rada na niškim fakultetima. Među njima su, na Ekonomskom odseku: dr Obren Blagojević (kasnije će postati član SANU), dr Vojislav Zeremski, dr Segije Đurović i drugi. Na Pravnom odseku: dr Jakov Radišić, dr Dragoljub Stojanović, dr Dimitrije Kulić, dr Miroslav Đorđević, dr Dobrosav Mitrović i drugi.

Na samom početku 70-ih godina, Pravni, Ekonomski, Mašinski, Građevniski, nešto ranije (1968) i Elektronski fakultet, prerastaju u samostalne fakultete. U isto vreme (1971. godine), osniva se Filozofski fakultet u Nišu, sa odsecima za Matematiku, Fiziku, Hemiju i Sociologiju. Kasnije će on dobiti i odseke za Psihologiju, Anglistiku i Fizičku kulturu. Njegovom kasnijom transformacijom nastaje Prirodno matematički fakultet i Fakultet za fizičku kulturu. Dotadašnji odsek za zaštitu na radu u okviru Tehničkog fakulteta postaće, 1972. godine, osnova za formiranje i početak rada Fakulteta zaštite na radu, dok će kasnije (1979) početi sa radom Tehnološki fakultet u Leskovcu. Sve ove promene u organizaciji Niškog univerziteta imale su veliki značaj za njegovu budućnost. Osamostaljivanjem postojećih fakulteta i osnivanjem novih, stvoreni su uslovi za brži razvoj visokog školstva u Nišu. Zaokruživanjem fakulteta i njihovom institucionalizacijom oni na sebe preuzimaju odgovornost za kadrove, razvoj nastave, osnivanje novih smerova, početak rada poslediplomskih kurseva, odbranu prvih doktorskih disertacija i saradnju sa okruženjem u najširem smislu.

Početak sedamdesetih godina bilo je sasvim jasno da dalji razvoj fakulteta i Univerziteta u najvećoj meri zavisi od kadrova, da su oni glavni nosioci svih njihovih razvojnih procesa. U tom pravcu fakulteti se šire otvaraju prema svojim svršenim studentima, najbolje među njima primaju za asistente. Tih godina otpočinju sa radom i prve poslediplomske studije a i brane se prvi doktorati na niškim fakultetima, što će umnogome proširiti njihovu kadrovsku bazu. U tom periodu dolazi do intenzivnijeg rada fakulteta i Univerziteta na uspostavljanju kontakata sa sličnim visokoškolskim institucijama u inostranstvu. Saradnja sa inostranstvom odvija se učesćem u projekima međunarodne saradnje koje realizuju državne institucije, ali sve su češći i brojniji interpersonalni kontakti i saradnja profesora niških fakulteta sa svojim kolegama iz inostranstva. Ne treba ispustiti iz vida da u to vreme niški Univerzitet postaje interesantan za strane studente koji u relativno velikom broju upisuju niške fakultete i to uglavnom iz afričkih i azijskih zemalja – regiona Bliskog Istoka.

Sedamdesetih godina nastavlja se proces ubrzane industrijalizacije Jugoslavije koji je pre toga već sproveden pune dve decenije. Niš u tom procesu dobija posebno mesto kao regionalni centar i jedan od centara

razvoja Republike Srbije. To je period brzog razvoja „Elektronske industrije“ (preko 20.000 zaposlenih), „Mašinske industrije“ (oko 12.000 zaposlenih), „Jastrepa“, „Niteksa“, „Đure Salaja“, „Građevinara“ i drugih privrednih preduzeća. Tada nastaje veći broj poljoprivrednih kombinata sa prvim prerađivačkim kapacitetima primarnih poljoprivrednih proizvoda. U njemu se širi mreža trgovine na veliko i malo, počinje da se razvija poslovno bankarstvo. Po ovim i drugim preduzećima Niš se prepoznaje ne samo na jugoslovenskom, već i na stranim tržištima. „Elektronska industrija“ i druga industrijska preduzeća, u to vreme ostvaruju zapaženu saradnju sa vodećim preduzećima u inostranstvu (industrijska kooperacija, kupovina tehnologija, kupovina delova i sl.). Veliki deo njihove proizvodnje plasira se u inostranstvu i to na tržištu Zapadne Evrope. Sva ta preduzeća imaju razvojnu ekspanziju: u njih se ulažu velike investicije, osvajaju se novi proizvodi, uvode se nove tehnologije, u njima se povećava broj zaposlenih – naročito stručne radne snage i diplomiranih stručnjaka sa nižih fakulteta. Broj zaposlenih u privredi Niša iz godine u godinu ubrzano raste u čemu najbrži rast zaposlenosti ostvaruje industrija koja ima najveće učešće u strukturi privrede i zaposlenosti. Niš u to vreme u pravom smislu postaje privredni centar Srbije tadašnje države i centar njenog jugoistočnog dela. Tih godina se završava autoput prema Beogradu, što olakšava i ubrzava njegovo povezivanje sa glavnim gradom i drugim delovima zemlje.

Razvoj industrije, školstva, zdravstva, Univerziteta i lociranje većih vojnih jedinica u Nišu i okolini, učinili su od njega prosperitetno mesto za život. Migracija stanovništva iz regiona i izvan njega prema Nišu, doživljava svoju punu ekspanziju. Prema popisu grad Niš (tada opština) 1961. godine imao je 148.354 stanovnika, 1971. godine taj broj je dostigao 195.362 a 1981. godine 232.563 stanovnika. Posećan godišnji rast stanovništva u Nišu (između popisa), šezdesetih godina iznosilo je 27,9% a sedamdesetih 17,6% godišnje. Takav priliv stanovništva u to vreme bio je omogućen njegovom privrednom ekspanzijom koja je za rezultat imala masovno zapošljavanje radne snage, naročito u industriji. Naravno, to je izvršilo veliki pritisak na razvoj komunalne infrastrukture grada koja je morala da dođe u sam vrh razvojnih prioriteta u to vreme.

Razvoj kulture i kulturnih institucija u gradu sedamdesetih godina dobija na zamahu. To se nije desilo samo kao rezultat ekonomskog razvoja grada (širenja materijalne osnove za njihov razvoj), već i kao jedan smišljeni i dobro ukomponovani odnos između kulturnog i privrednog razvoja, koji Niš u potonjem periodu nikada više nije ostvario. Polazilo se od toga da se Niš, kao regionalni ekonomski i politički centar, može razvijati samo ako ostvaruje i dimenziju kulturnog razvoja – razvija se kao kulturni centar u tadašnjoj državi i regionu Balkana. U to vreme Niš dobija dnevni list Narodne novine (prvi i jedini izvan Beograda), izlazi list mladih (List mladih 68, kasnije Zbivanja), časopis za nauku i kulturu Gradina. Program Radio Niša postaje bogatiji i sadržajniji, šire se i razvijaju institucije kulture: Narodno pozorište, Pozorište lutaka i dr. Širu afirmaciju kulturnog centra Niš potvrđuje uspešnom organizacijom Jugoslovenskih horskih svečanosti i Filmskog festivala glumačkih ostvarenja, kao kulturnih manifestacija jugoslovenskog značaja, u to vreme. Razvoj kulture i stvaralaštva u Nišu u

tom periodu nije smao rezultat pozitivnog uticaja brzog privrednog razvoja zemlje i grada, već i jedne smišljene politike koja je u to vreme vođena u Nišu i koja je imala kao jedan od strateških ciljeva da Niš postane ne samo privredni već i kulturni centar Republike pa i šire. Veliki doprinos svemu tome daju ljudi sa Univerziteta, posebno studenti.

Privredna ekspanzija i veliki priliv stanovništva učinili su da grad u to vreme posveti veću pažnju razvoju komunalne infrastrukture. Aktivnosti u tom pravcu bile su usmerene na ubranu gradnju stanova, prosecanje novih ulica, početak izgradnje savremenih bulevara, širenje vodovodne i kanalizacione mreže, unapređenje i osavremenjavanje komunalnih usluga i dr. Tada su i fakulteti, uz pomoć društva, dobili veliki broj stanova za svoje nastavnike i saradnike, tako da je nedostatak stanova, kao uslov rada univerzitetskih radnika, bio u velikoj meri ublažen. Leva obala Nišave, uzvodno, od centra grada do Duvaništva pretvorena je u veliko gradilište stambenih objekata čiju su osnovu činili današnji bulevari Nemanjića i Medijana. Doduše, u to vreme nije se mnogo vodilo računa o kvalitetu gradnje i primeni savremenih principa građenja, bilo je značajno da se izgradi što više stanova. Tako su i nastala soliterska naselja koja, kako se danas pokazuje, imaju niz nedostataka. Interesantno da je Niš u to vreme stvorio i počeo da primenjuje svoj model finansiranja komunalne infrastrukture, model samodoprinosa, koji će praktikovati sve do početka devedesetih godina, kada će on i formalno biti napušten. Gotovo da nema komunalnog objekta, objekta osnovnog i srednjeg školstva, zdravstva, sporta i kulture u Nišu, koji nije građen ili rekonstruisan sredstvima samodoprinosa.

Univerzitet u Nišu 70-ih godina razvijao se u relativno povoljnom okurženju koje se i samo ubrzano razvijalo. Odnosi grada i Univerziteta razvijali su se na principima međusobne saradnje i zajedničkih interesa. Univerzitet je u to vreme među svoje razvojne prioritete imao i „saradnju sa privredom“, što je podrazumevalo građenje čvršćih odnosa i raznovrsnih veza između fakulteta i privrednih preduzeća. Svaki fakultet je imao neko od preduzeća (ili više njih) kao svoju formalnu ili neformalnu nastavnu bazu. U tim preduzećima studenti su obavljali svoju stručnu praksu, radili seminarske i diplomatske radove; ona su davala fakultetima svoje mišljenje o predlozima za izmenu nastavnih planova, njihovi najbolji stručnjaci su često držali predavanja na određene teme ili seminare na fakultetima. Profesori fakulteta su često angažovani u tim preduzećima kao stručni konsultanti i članovi stručnih timova; bilo je i zajedničkih istraživačkih projekata između preduzeća i fakulteta itd. Odnosi saradnje i zajedništva bili su posebno izraženi između Elektronskog fakulteta i Elektronske industrije, Mašinskog fakulteta i Mašinske industrije i Jastrepca, Građevinskog fakulteta i Građevinara. U to vreme, nekoliko uzastopnih godina, Elektronska industrija je godišnje davala po hiljadu stipendija studentima Niškog i drugih univerziteta. Stipendiranje studenata praktikovala su i druga preduzeća i opštine. To je bio veliki podsticaj studentskoj populaciji koja je značajnim delom, kroz sistem stipendiranja, još u toku studija saznala gde će se zaposliti po završetku studija, prema tome se i usmeravala u svom stručnom obrazovanju. Interesantno, da su u to vreme, u savetima fakulteta i Univerziteta, koji su bili njihovi najviši organi upravljanja, bili

i predstavnici privrede i društvene zajednice, pored predstavnika studenata i nastavnika. Najčešće su to bili stručnjaci iz privrednih preduzeća, javnih službi i državnih organa. I na taj način se gradilo zajedništvo između Grada i Univerziteta.

Na društveni i politički život na Univerzitetu u Nišu 70-ih godina preslikavaju se događaji iz političkog i društvenog života u Republici i zemlji kao celini. „Studentski događaji 1968. godine“ u Beogradu, nisu imali neki veći uticaj na studente Niškog univerziteta, bar ne u smislu uličnih demonstracija i drugih oblika studentskog masovnog okupljanja. Amandmani na Ustav Jugoslavije iz 1971. godine (radnički amandmani) i kasnije Ustav iz 1974. godine, dobili su podršku u „niškoj univerzitetskoj javnosti“, naravno i u gradu Nišu, posebno u velikim radničkim sredinama kakva su bila velka industrijska preduzeća. Disonantnih tonova u vezi sa rešenjima koja su njihove promene donosile, bilo je na naučnim skupovima, studentskim tribinama i „omladinskim glasilima“ koja su u to vreme izlazila. U pojedinačnim istupanjima uglavnom su kritikovana pojedinačna rešenja koja su se odnosila na efikasnost samoupravnog sistema, položaj republika i pokrajina u federaciji, povlačenje države iz obavljanja svojih osnovnih funkcija i sl. Većih političkih ekcesa i „seča glava“ onakvih kakvih je bilo u drugim sredinama u Nišu nije bilo.

U to vreme dolazi do svojvrnsne ideologizacije visokog školstva u zemlji. U nastavne planove svih fakulteta uvode se obavezni predmeti marksističkog obrazovanja (Marksizam ili slično; Sociologija, Politička ekonomija i Opštenarodna odbrana, promenjena koncepcija ranijeg premeta Predvojnička obuka). Na Univerzitetu u Nišu formira se Marksistički centar, počinje sa izlaženjem časopis „Marksističke teme“, održavaju se tribine na kojima se govori o temama iz oblasti marksizma i sl.

Ipak, u društvenom živoru Univerziteta u Nišu u to vreme, uglavnom pod uticajem političkih procesa u Srbiji i Jugoslaviji, nastaju dve koncepcije pogleda na budućnost i sam razvoj Univerziteta. Prva se oslanja na već ostvarene rezultate u njegovom razvoju – s kraja 60-ih i početkom 70-ih godina. Ona se zalaže za otvaranje Univerziteta prema društvu i svetu, manju ideologizaciju nastave i naučnoistraživačkog rada, veću zastupljenost naučnih i stručnih kriterijuma u donošenju odluka o univerzitetskim poslovima i aktivnostima, slabljenje partijskog uticaja na Univerzitet i sl. Druga, pak, smatra da je Univerzitet na dobrom putu razvoja i da treba taj put nastaviti uz dosledno poštovanje političkih odluka i pravaca razvoja koji su u to vreme sprovedeni u društvu. Nekih ozbiljnijih sukoba na Univerzitetu između te dve koncepcije nije bilo. Do sporadičnih „varničenja“ dolazilo je na partijskim sastancima, na stručnim skupovima i prilikom izbora za rukovodeće organe na Univerzitetu, ali bez većih posledica. Univerzitet je nastavio da se razvija u novom političkom ambijentu čija sadržina bi se mogla izraziti krilaticom „razvoj neposrednog samoupravljanja i afirmacije društvene svojine“.

Sredinom 70-ih godina jedna grupa profesora odlazi iz Niša, uglavnom sa Pravnog i Ekonomskog fakulteta. Motivi njihovog odlaska su bili različiti: neki nisu prihvatili tada sprovedenu koncepciju razvoja Univerziteta, drugi su bili nezadovoljni u ostvarivanju svojih ambicija vezano za

izbor na rukovodeća mesta, treći su, pak, iskoristili šansu da budu birani na nekim beogradskim fakultetima i fakultetima Univerziteta u Kragujevcu koji im je bio bliži od Niša, neki su otišli u penziju i dr. Nezavisno od motiva, ipak je njihov odlazak bio gubitak za Niški univerzitet jer se radilo o vrlo uglednim i iskusnim univerzitetским profesorima, koji su mogli još puno toga da daju razvoju visokog školstva u Nišu.

Niš je sedamdesetih godina imao jasnu koncepciju i viziju razvoja. Iza nje su stajali u to vreme mladi ljudi, koji su imali znanja, sposobnosti i hrabrosti da Niš i njegovu budućnost vide na posve drugačiji način, sa bitno dugačijim usmerenjima i funkcijama, od u to vreme očekivanih. Ona je u sebi objedinjavala razvoj privrede, kulture, obrazovanja, zdravstva i drugih delatnosti. Prema njoj Niš je trebalo da se razvija kao regionalni centar koji će imati uticaja na razvoj cele jugoistočne Srbije, ali i kao centar Balkana i evropski grad. U osnovi te koncepcije bilo je prihvatanje novih tehnologija kao pokretača ekonomskog rasta i razvoja, prihvatanje i negovanje novih kulturnih vrednosti kojima će se obogatiti život u njemu, otvaranje grada prema drugima - građenjem veza i odnosa sa razvijenim centrima u zemlji i svetu. U svemu tome svoje mesto je imao Univerzitet u Nišu na koji se računalo da će svojim razvojem i svojom aktivnošću neizmerno doprineti ostvarivanju te koncepcije i vizije. Nikada kasnije Univerzitet u Nišu nije bio tako prihvaćen u gradu Nišu i nikada se na njega nije računalo kao 70-ih godina. U potonjim periodima i grad Niš je sve više ekonomski siromašio uklapajući se u sivilo i siromaštvo zemlje kao celine, a sa njim i Univerzitet u Nišu, koji će postati rasadnik kadrova za razvijeni deo Evrope i sveta i skoro beznačajan faktor ekonomskog i društvenog razvoja sredine u kojoj se nalazi.

(Izvod iz memoara pokojnog prof. dr Milorada Božića pod radnim naslovom "Uzged zabeleženo")